

XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Şehirli Zümrelerin Hediye Mefhumu*

Gift Conception of City Communities in the XIVth Century Anatolia

Yaşar ERTAŞ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doktora Öğrencisi Yaşar ERTAŞ

Marmara Üniversitesi <https://ror.org/048b6qs33>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

ORCID: [0000-0002-5997-1798](https://orcid.org/0000-0002-5997-1798)

e-mail: ertas_yasar@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 21.09.2023

Kabul/Accepted: 11.11.2023

Atf: Ertaş, Yaşar, "XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Şehirli Zümrelerin Hediye Mefhumu", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023): 706-722.

Citation: Ertaş, Yaşar, "Gift Conception of City Communities in the XIVth Century Anatolia", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (December 2023): 706-722.

Lisans/License:

Öz- XIV. yüzyıl Anadolu'sunda şehirli halkın toplumsal hayatta hediyeleşmesi gündelik yaşam içinde ihtiyaç duydukları unsurlara dayanıyordu. Bunlar temelde beslenme, giyim-kuşam, ulaşım, para ve çeşitli ev eşyalarıydı. Yeme-içme temel ihtiyaç maddeleri olduğu için en çok alınıp verilen hediyelerdi. Kumaş, şehirliğin gerçekleştirdikleri sosyal ve kültürel hadiselerde hediyeleşmenin esas öğelerinden biriydi. Şehir yaşamının neredeyse her yönünde yararlanılan binek hayvanları da sıklıkla hediye edilirdi. Ayrıca koşum takımları ve diğer gerekli malzemeler bu hediyeler arasındaydı. Aydınlatma gereci olarak çoğunlukla mum armağan edilirdi. Kıymetli madenler ve değerli taşlarla beraber para/sikke de bu hediye geleneği içinde bulunuyordu. Şehirli dinî zümre daha ziyade manevî anlamı olan birtakım unsurları hediyeleşme olarak görürdü. Örneğin tasavvufî çevrelerde hırka (ferace) giydirmek, başa külah takmak, ad koymak ve lakap takmak bu türden hediyeleşmeydi. İlmî zümrede kıymetli addedilen kitap gibi öğeler bu doğrultuda alınıp verilirdi. Bunların haricinde, diğer zümrelerle münasebetleri esnasında, sosyal ve siyasal yaşama özgü muhtelif eşya ve ürünler dinî zümrenin hediye mefhumu arasındaydı. Bu hediyeler dinî ve tasavvufî zümrelere çeşitli amaçlar bakımından sunulurdu. Örneğin kimi zaman özür mahiyetinde takdim edilirdi. Ayrıca din ve ilim yolunda harcanması ve bu müesseselerdeki görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi bir dizi amaçları barındırıyordu. Yönetici zümre içindeki hükümdar ve ailesi, devlet adamları, askerler ve diğer memurların hediye geleneği esas itibarıyla siyasî nitelik taşıyordu. Dolayısıyla kimi zaman bir şehir, vilayet, kale hediye olarak verilirken, kimi zaman ise meşrûiyet aracı olarak hilat, kemer ve at armağan olarak takdim edilirdi.

Anahtar Kelimeler– XIV. yüzyıl, Anadolu, Şehirli, Zümre, Hediye, Mefhum.

Abstract - In XIVth century Anatolia, the gift giving of urbans in social life was based on the elements they needed in daily life. These were basically food, clothing, transportation, money and various furniture. Since food and beverage were the gifts most often given. Fabric was one of the essential elements of gift giving in social and cultural events held by urban people. Mounts, which used in almost every aspect of city life, were also commonly given as gifts. Harnesses, and other necessary materials were also among gifts. Candles mostly were given as gifts as lighting equipment. Money/coins along with precious metals, stones were also included in this gift concept. Religious group would give items with a spiritual meaning as gifts. Besides books were also given as gifts in this manner. Apart from these, various items and products specific to social and political life were also among the gifts of religious group during their relations with other communities. These gifts were given to religious groups for various purposes. For example, it was occasionally offered as an apology. It also had a number of purposes, such as spending it on religion, science and meeting the needs of officials in these institutions. Gift tradition of the ruler, statesmen, soldiers and other officials within the ruling class was essentially of a political nature. A city, province, or castle was given as a gift, while sometimes a hilat, belt, or horse was presented as a gift as a means of legitimacy.

Keywords– XIVth century, Anatolia, City, Community, Gift, Concept.

* Bu makale yazarın, Marmara Üniversitesi (İstanbul), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ danışmanlığında, "XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Şehir ve Şehirli" başlığıyla hazırladığı doktora tezinden türetilmiştir.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

Customs and traditions have always been an important fact in Turkish urban life. Gift takes an important place in this tradition and custom. Turks left Central Asia and established states in many cities and countries in various geographies on the Earth. They were not only influential in the political area, but also kept the gift customs and traditions alive as an element of the socio-cultural life in the cities. After the Mengüçeks, Artukids and Danishments, the biggest social and political structure established by the Turks in the Anatolian cities was the Seljuks. The gift culture in the city life of the principalities founded on the Seljuk acquis at the beginning of the XIVth century was also largely based on the Seljuk tradition.

In XIVth century Anatolia, one of the largest segments of the urban population was the urban dwellers in social life. In line with the colourfulness of social life, the gift traditions of this group also varied. As the main factor used in daily life, nutrition and food-based products were the most frequently regift. Fabric has become one of the basic elements of gift giving in socio-cultural events such as weddings, entertainments and ceremonies held by the urbans. Horses and mules, which were used in almost every aspect of urban life, were often given as gifts. Tackle, fodder, straw and other necessary materials needed for these were among the gifts. Moreover, it is understood that primarily the candle as a lighting fixture was widely gifted in the century. In addition, one of the gift traditions in medieval

Islamic countries was money or coins given in cash. It was especially given to travelers and guests as a subsistence for the food, beverage and other expenses they would need along the way. Precious metals such as gold and silver and valuable stones were given as gifts, especially by the ruler and the wealthy people of the city, who were in good economic condition.

Clergy from the urban groups were one of the most colorful parts of urban life. The gift understanding of this group was directly related to their view of life. The group attributed more value to some elements with spiritual meaning as gifts. For example, in some sufi groups, dressing a dervish's coat, wearing a cap, naming and give a nickname had a nature in this direction. Books and such considered valuable in the world of science were also gifted in this manner. Apart from these, various items and products specific to social and political life during their relations with other groups were also among the notion of gift of the religious group. These gifts were given to religious and mystical groups for various purposes. In addition to being an apology, it also includes a series of purposes such as spending it on the path of religion and science and meeting the needs of the officials in these institutions.

One of the urban classes was the rulers. The tradition of gifts from the ruler and his family, statesmen, soldiers and other officials was in essence of a political nature. Therefore, sometimes a city, province, castle was given as a gift, and sometimes a khilat, belt, horse was presented as a gift as a means of legitimacy. The ruling groups exchanged gifts not only among themselves but also with other groups in the city. Especially during their relations with the clergy, items with religious and scientific concepts were exchanged. In this century, books of well-known scholars in the cultural and scientific community were given as gifts. Administrators would present various items that they could use in religious and educational institutions.

GİRİŞ

Hediyeleşme en genel anlamda sosyal hayat içinde insanların birbirlerine karşı besledikleri sevginin pek çok ifade biçiminden biri olarak tanımlanabilir. Gündelik yaşam içinde insanlar arasında güzel hasletlerin perçinlenmesini sağlayan ve bir karşılık beklenmeden alınan veya verilen birtakım eşya vb. öğeler olarak da zikredilebilir. Genel tanımlar olan bu örnekleri yaşamın sosyal, kültürel, dinî ve siyasî yönlerine bağlı olarak çoğaltmak mümkündür.

“Hediye” الهدية kelimesi etimolojik olarak Arap lisanında *yol göstermek, doğru yola iletmek* anlamlarındaki “hidâyet” [=hüdâ/hedy] kökünden türemektedir. Ad olarak taşıdığı anlam ise *yol göstermenin temelinde bulunan lütuf ve iyilik* ile ilgili bir haslettir. Türkçe’de ise “armağan” sözcüğüyle zikredilmektedir. Kelimenin aslı “armagan” olup, ilk defa Hakaniye Türkçesi’nde görülmektedir. Türk kültürünün başyapıtlarından olan *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te bir kez geçen bu sözcük *bir seferden bolluk içinde dönen birinin yakınlarına verdiği hediye* anlamında kullanılmıştır.¹ Nihai olarak, insanlar arasında sevgi, dostluk ve kardeşliğin bir göstergesi olarak ya da toplumsal ilişkiler içinde herhangi bir bedel gözetilmeksizin takdim edilen nesne şeklinde tanımlanabilir.²

Tarihî süreç boyunca neredeyse tüm toplumlar sahip oldukları gelenek ve görenekler bağlamında hediyeye bir dizi manalar yüklemişlerdir. Türkler de geçmişten beri şehir yaşamı içinde gerek meslekleri gerekse çevrelerinde olup biten siyasî, sosyal ve dinî gelişmelere bağlı olarak çeşitli mahiyetler taşıyan hediyeler alıp vermişlerdir. Anadolu şehirlerinde varlık göstermeye başladıkları ilk zamanlardan itibaren Selçuklular’a kadar gelen süreçte kent yaşamının muhtelif yönlerinde hediye kültürünü canlı şekilde yaşatmışlardır.³

Selçuklular’ın ardından XIV. yüzyılda Anadolu Türk beyleri hakimiyetleri altındaki kentlerde sosyal düzeni tesis etmişler,⁴ şehirlerdeki kültürel faaliyetleri desteklemişler, dinî ve ilmî çalışmalarını teşvik etmişlerdir. Böylece toplum dokusunda renkli yaşam oluşmuştur. Anadolu şehirlerindeki canlı yaşam, gelenek ve göreneklerde kendini göstermiş, bu da onların hediyeleşme anlayışlarına tevarüs etmiştir.

Şehirlerde gündelik yaşam içinde toplumun geniş bir kesiminin hediye mefhumu doğrudan sosyal yaşamla yakından alakalı iken, yönetici ve dinî zümrelerin hediye mefhumu nispeten farklılık göstermekteydi. Hanedan ve ailesi, devlet adamları, siyaset ve diplomasi temelli hediye telâkkisine sahiptiler. Din adamlarının hediye anlayışı ise daha ziyade toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatla ilgiliydi. Bu cümleden olarak şehirli zümrelerin takdim etmeye değer gördüğü eşyalar ve diğer hediyelik unsurlar çeşitlilik arz ediyordu.

¹ Mesut Şen, “Eski ve Orta Türkçede Hediye Kelimeleri,” içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç (İstanbul: Kitabevi, 2007), 242-243.

² Ali Bardakoğlu, “Hediye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 151.

³ Selçuklu Anadolu'sunda hediye hakkında şu çalışmalara bkz. Abbas Aydın, “*Selçuklu Anadolu'sunda Hediye (1075-1318)*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2016); Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme I”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14, S. 1 (1999): 65-77; Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme II”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15, S. 1 (2000): 95-104; Yusuf Ayönü, “Bizans’tan Selçuklulara Gönderilen Hediyeler,” içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç (İstanbul: Kitabevi, 2007), 35-48.

⁴ Anadolu Türk beyliklerinin kuruluşuyla ilgili şu kaynaklara bkz. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi]*, (*Giriş-Metin-Dizin*), haz. Abdullah Bakır, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 740-743; Nicephorus Gregoras, *Byzantina Historia-I (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)*, (Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1829), 137, 214-215; George Pachymeres, *De Michaelae et Andronico Palaeologis, II (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)*, (Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1835), 388-389; Ducas, *Ducaae: Michaelis Ducaae Nepotis (Historia Byzantina)*, (Venetiis: Ex typographia Blaviana, 1729), 3, 34, 51; Mehmed Fuad Köprülü, “Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar”, *Istanbul Dârülfünûnu Türkiyat Mecmuası* 2 (1928): 14; Ahmed Tevhîd, “Rum Selçukî Devleti’nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Müllük”, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* I, S. 1 (1326): 35-40. Ayrıca şu çalışmalara da bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2008), s. 298; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011); Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I (Çoban-Oğulları, Candar-Oğulları, Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991); Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-II (Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991).

1. Sosyal Yaşamda Hediye

XIV. yüzyıl Anadolu şehirlerindeki halkın hediyeleşmesi sosyo-kültürel yaşamın en renkli yönlerinden birini meydana getirmekteydi. Şehirli halkın hediyeler olarak sunmaya layık gördüğü nesnelere toplumun yaşam tarzı ve kültürel değerlerini doğrudan gösteriyordu. Bu bağlamda devrin gezginleri kaleme aldıkları seyahat-nâmelerde Anadolu şehirlerini ve buralarda gündelik yaşamını idame ettiren şehirli zümreleri geniş biçimde betimlemektedirler. Bu seyyahlar, şehirli halkın hediyeleşme mefhumunu örf ve âdet zemininde gösteren orijinal bilgiler aktarmaktadırlar. Örneğin İbn Battûta⁵ (öl. 770/1368-69) ve el-Ömerî⁶ (öl. 749/1349), 730/731-1330'lar Anadolu'sunda yaşayan şehirli halkın birbirlerine takdim ettikleri hediyelerin neler olduğunu, hediyeleşmenin mahiyetini ve kültür içindeki konumunu bizlere apaçık şekilde göstermektedir. Özellikle kendisi de şehirli bir seyyah olan İbn Battûta'nın notları büyük ölçüde kendi tanıklıklarına dayandığından çok daha sahih bir nitelik taşımaktadır. Onun Anadolu şehirlerine dair yaptığı ayrıntılı tasvirler ve şehir halkının gündelik yaşam içinde armağan olarak alıp verdikleri nesnelere ve bunlara yükledikleri manalara şehirli bir seyyah perspektifinden bakması kayda değerdir.

Şehirli zümrelerin sosyo-ekonomik hayat içinde hediyeleşmelerinin başında at ve diğer binek hayvanları gelmekteydi. Askerî alanda savaş unsuru olarak kullanılan at, sosyal yaşamda halkın ulaşım amacıyla yetiştirdiği ve yararlandığı stratejik bir hayvandı. Bu yönüyle dönemin toplumsal ve iktisadî koşulları göz önünde tutulduğunda atın çok değerli bir hediye olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte at ile birlikte katır da hediye edilmekteydi. Dayanıklılığı ve dar patikalardan rahatlıkla geçebilmesi katırı hem gündelik yaşamda hem de askerî sahada stratejik bir hayvan yapmıştır.⁷ Bu yönleri itibarıyla ekonomik değeri yüksek olan bu hayvanların devrin prestijli hediyeleri arasında oldukları kaynaklar aracılığıyla tespit edilebilmektedir. Örneğin XV. yüzyıl müelliflerinden Enverî, Aydınogulları⁸ tarihini anlattığı yegâne manzum vekâyi'nâmesi *Düstûrnâme-i Enverî* adlı eserinde Mehmed Bey'e bin florin⁹ değerinde bir at hediye edildiğinden bahsetmektedir.¹⁰ Aynı müellif Mehmed Bey'in oğlu Hızır Bey için de altın eyerli ve koşum takımları tam olan bir katırın armağan olarak sunulduğunu belirtmektedir.¹¹

⁵ Müellifin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), Giriş XXI-LXI; İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battuta", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, C. V/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, 708-711; Charles F. Beckingham, "Ebn Battûta", *Encyclopaedia of Islam*, C. VIII, Brill, Leiden 1995, 4-6; A. Miquel, "L'İslam d'Ibn Battuta", *Bulletin d'études orientales* XXX (1978): 75-83; A. Miquel, "İbn Battûta", *Encyclopaedia of Islam*, C. III, Brill, Leiden 1986, 735-736.

⁶ Franz Taeschner, *al-'Umari's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-amsâr*, I. Text, (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929); İbn Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014).

⁷ Nizâmüddîn-i Şâmî, *Zafer-nâme (Târîh-i fütûhât-i Emîr Timur Gürgâni)*, nşr. Mehdî Bamedâd, (Tahran: İntişârât-ı Bamedâd, 1363), 270; Nizâmüddîn Şâmî, *Zafer-nâme*, çev. Necatî Lugal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 322; Ahmed-i Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifîn*, C. II, nşr. Tahsin Yazıcı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), 814; Ahmed Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifîn*, çev. Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifîn)*, C. II, (İstanbul: Hürriyet Yayınları 1973), 218.

⁸ Aydınogulları Beyliği hakkında şu kaynaklara bkz. Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968); E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, (Venice: Post-Byzantine Studies, 1983); Irène Melikoff, "Aydın-oghlu", *Encyclopaedia of Islam*, Vol. I, Brill, Leiden 1986, 783; Ahmed Tevhîd, "Rum Selçûkî Devleti'nin", 35-40; Köprülü, "Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar", 1-32; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 104-120; Âşikpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân: Âşikpaşazâde Tarihi*, nşr. Âli Bey, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 107-109; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi*, C. I. haz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949), 313; C. II, 445-451, 497-501, 583-587.

⁹ Florin, ilk kez 1258 senesinde Floransa'da bastırılan İtalyan menşeli paradır. 1350'li yıllara kadar has altın değerinde işlem görürken yüzyıl sonrasında Venedik dukası karşısında tedricen değerini yitirmiştir. Bu süreçte özellikle Batı Anadolu ve Osmanlı şehirlerindeki ticarî faaliyetlerde sıkça dolaşımda olan paraydı. Türkler'in başta İtalyanlar olmak üzere diğer yabancı devletlerle yaptıkları iktisadî, siyasî ve diplomatik işlerde yoğun şekilde kullanılmaktaydı. Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, nşr. Mükrimin Halil [Yinanç], (İstanbul Devlet Matbaası, 1928), 31, 49, 57; Irène Melikoff-Sayar, *Le Destân D'umûr Pacha (Düstûrnâme-i Enverî)*, (Paris: Presses Universitaires de France, 1954), 71, 98, 110; Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 13; Zachariadou, *Trade and Crusade*, 71-72, 141, 148.

¹⁰ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, 31; Melikoff-Sayar, *Le Destân D'umûr Pacha*, 71.

¹¹ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, 31; Melikoff-Sayar, *Le Destân D'umûr Pacha*, 71. el-Ömerî de bu süreçte Anadolu'nun büyük şehirlerinden olan Kastamonu'da meşhur atların yetiştirildiğinden ve bu atların her birinin değerinin bin dinar, hatta bazılarının bin dinardan daha fazla meblağa tekbül ettiğinden bahseder. F. Taeschner, *Masâlik al-absâr*, 23; el-Ömerî, *Mesâlikul'l Ebsâr*, 148.

Öte yandan İbn Battûta maddî değerini belirtmemekle birlikte Anadolu seyahati esnasında şehirlerdeki yönetici zümrelerin ve varlıklı kimselerin kendisine at hediye ettiğinden sıklıkla bildirmektedir. Sadece at değil binek takımları, hatta bu hayvanların yiyeceği saman ve yemin bile hediye edildiğini zikretmektedir. 730/731-1330'lu yıllarda hükümdarlık yaptığı bilinen Karamanlı ailesinden Bedreddîn Bey'in Lârende'de ona verdiği hediyeler arasında binek hayvanı da bulunuyordu.¹² Seyyah Kayseri'ye uğradığında bu sıralarda şehrin yöneticisi Alâeddin Eretna (öl. 753/1352)'nin eşi Toga Hatun ona binek takımları eksiksiz bir at hediye etmiştir.¹³ Kayseri'den yoluna devam eden Faslı Seyyah devletin idare merkezi Sivas'a geldiğinde bu defa Eretna Bey gelenek olduğu üzere at ve çeşitli hediyeler sunmuştur.¹⁴

Anadolu'nun batı ve kuzey bölgelerinde varlık gösteren yönetici Türk beyleri de şehirlerini ziyaret eden gezgin ve misafirlere at ile muhtelif eşyalar hediye etmişlerdi. Aydınöğlü Mehmed Bey (707-734/1308-1334), İbn Battûta'ya at verirken, İzmir'de yöneticilik yapan oğlu Umur Bey ise bu süreçte civar şehirleri dolaşan Rifâî liderlerinden Şeyh İzzeddîn'e at hediye etmiştir.¹⁵ Fakat Ayasuluk şehrinin idareciliğini yürüten oğlu Hızır Bey, İbn Battûta'ya elbise haricinde başka bir hediye vermemiştir. Zira seyyah, Türk kültüründeki selamlaşma gelenek ve göreneğine riayet etmeyerek, şehrin hâkimi Hızır Bey'i at üstünde karşılamış ve selamlamıştır. Bunun üzerine Hızır Bey, Türk örf ve âdetlerine karşı ihmalkâr davranan Tancalı seyyaha cömert davranmamış, onu daha fazla hediye mahrum bırakmıştır.¹⁶ Aslında Hızır Bey'in bu tutumu, XIV. yüzyıl Aydınöğulları şehirlerindeki sosyo-kültürel ve siyasî yaşamda hediye bir anlamda "yaptırım" mahiyeti taşıdığını, diğer bir deyişle "cezâ-i müeyyide" olarak tasavvur edildiğini göstermesi bakımından ilginç bir anekdotur.

Kastamonu'da yetiştirilen atlar ele alınan bu yüzyılda şehirli zümrelerin hediye kültürünün önemli bir parçasıydı. Candaroğlü I. Süleyman Paşa (719-741/1309-1340), Kastamonu ve Sinop civarındaki şehirlerde fahiş fiyatlarla satılan bu kaliteli atlardan bir tane de İbn Battûta'ya hediye etmiştir. Ayrıca seyyahın yol boyunca masraflarını karşılayabilmesi için bir miktar para vermiş, güzergâh üzerindeki bir yerin ekin hasadının gelirini ihsan olarak bağışlamıştır.¹⁷

Şehirli zümreler arasında at ve diğer binek hayvanlarından başka unsurlar da hediyeleşme meta olarak görülmekteydi. Dokumacılığa dayalı olarak halkın giyim-kuşama ve ev içinde kullandıkları çeşitli kumaşlar onların hediye kültürünün en temel öğelerindendi. Bu yüzyılda Anadolu coğrafyasında çeşitli türde kumaşlardan muhtelif elbiseler dikilirdi. Yalnızca elbiseler değil aynı zamanda saray, ev, cami, mescit, türbe ve zâviye gibi mekânlar için pek çok eşya ve aksesuarlar hazırlanırdı. Bu ürünlerin yapımı için şehirli esnaflar hem gerekli bilgi ve kabiliyete hem de hammadde imkânına ziyadesiyle sahipti. Çünkü dokumacılık göçerlerin dünyasında ve köy yaşamında olduğu gibi şehirli halkın sosyal ve gündelik hayatlarında da temel geçim kaynaklarından birini oluşturmaktaydı. Anadolu'nun nüfusunu besleyen göçbelerin yerleşik hayata geçmelerinden sonra bile besledikleri hayvanlar, sadece köy iktisadî yaşamı için değil şehir ekonomisi için de önem arz etmekteydi. Çünkü şehirli halkın giyim-kuşama ve yukarıda sözü edilen muhtelif mekânların döşemesi için ihtiyaç duyulan eşyaların hammaddesi, bu hayvanlar aracılığıyla temin edilmekteydi.

Türkmenler ile birlikte şehirlerdeki Rum, Ermeni ve diğer gayrimüslim halk da dokumacılıkla meşgul oluyorlardı. Dolayısıyla şehirli toplumun hayatında geniş yeri olan el sanatlarına dayalı ürünler onların en sık alıp verdiği hediyelikleri teşkil etmekteydi. Yine İbn Battûta ve diğer seyyahlara çoğunlukla verilen armağanlar arasında çeşitli kumaşlar ve bunlardan imal edilen kıyafetler yer almaktaydı. Bunlar arasında devrin rağbet gören "kemha", "meleff", "mer'azz" ve "kudusi" ile sırma

¹² *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 414; Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Levâfî et-Tancî, *Rihletü İbn Battûta*, nşr. Abdülhâdî et-Tâzî, II, (Rabat: Akademiyetü'l-Memleketi'l-Mağribiyye, 1417/1997), 176; H.A.R. Gibb, *The Travels of Ibn Battûta A.D. 1325-1354*, Vol. II, (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), 432.

¹³ *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 415; *Rihletü İbn Battûta*, II, 177; Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 434.

¹⁴ *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 417; *Rihletü İbn Battûta*, II, 181; Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 436.

¹⁵ *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 424-425; *Rihletü İbn Battûta*, II, 188, 191; Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 444, 446.

¹⁶ *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 425; *Rihletü İbn Battûta*, II, 189; Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 445.

¹⁷ *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 440; *Rihletü İbn Battûta*, II, 206; Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 463.

işlemeli ipekten yapılmış “nah” türlerindeki kumaşlar bulunuyordu.¹⁸ Cins ve teknikleri¹⁹ itibarıyla farklılık arz eden bu kumaşlar, şehirli halk arasında muteber hediyeler olarak addediliyordu.

Sosyal yaşamın diğer yönü olan düğünlerde yine kumaşlar, hediyeliklerin başında gelmekteydi. Osmanlı Sultanı I. Murad (763-791/1362-1389)’ın oğlu Yıldırım Bâyezid (791-805/1389-1403) ile Germiyanoglu Süleyman Şah (762-788/1361-1387)’ın kızı Devlet Hatun’un düğününde takdim edilen hediyelerin büyük çoğunluğunu kumaşlar oluşturuyordu.²⁰ XIV. yüzyılda muhtemelen maden azlığı, şehirli halkı, düğünlerde veya bu tür toy ve eğlencelerde dokuma kumaşları ve bu kumaşlardan dikilen giysileri hediye mahiyetinde vermeye yöneltmiş gözükmektedir.²¹ Bunlar daha ziyade Denizli şehrine özgü dokunan kumaşlardı.²² Zira Denizli, günümüzde olduğu gibi, Selçuklu ve beylikler Anadolu’sunda dokumacılıkta ileri bir şehirdi.

Kayseri, Aksaray, Niğde, Beyşehir, Konya ve Lârende gibi Orta Anadolu şehirleri dokumacılık sektöründe gelişmiş olduğu için buralarda çeşitli kumaşlar bir armağan aracı olarak sunulmaktaydı. Bu kumaşlarla ilgili olarak Feridun Ahmed Bey (öl. 991/1583)’in *Münşeâtü’s-selâtin* adlı eserinde kısa fakat mühim bilgiler bulunmaktadır. Müellif eserinde Karamanlılar ve Osmanlılar arasında gerçekleştirilen izdivaçla ilgili mektuplaşmalara yer vermiş, bu mektupların birinde Karamanoğulları’nın Konya ve civarındaki şehirlerden Bursa’ya top top ipekliler, kadifeliler, kutnu türünde kumaşlar gönderdiklerini kaydetmiştir.²³ Kumaş-elbise kültürü ve bunun hediye ögesi olarak düğünlerde ve sosyal yaşamın diğer yönlerinde yer alması, devrin yaşam tarzına dair ipuçları vermesi bakımından önemi haizdir.

Sosyal yaşamda büyük yeri olan aydınlatma gereçleri ve para hediyeleşme kültürü içinde yer alıyordu. Aydınlatma gereci olarak mum, hediyeleşmede sıklıkla kullanılıyordu. Dönemin şartları düşünüldüğünde ve gündelik yaşam içindeki gereksinimler hesaba katıldığında mum, şehirli halkın çok ihtiyaç duyduğu bir eşyaydı. Özellikle şehre gelen misafirlere ve seyyahlara mum hediye edilirdi. İbn Battûta, Karamanlı Bedreddîn Bey’in Lârende şehrinde kendisine çeşitli armağanların yanı sıra mum verdiğini belirtmektedir.²⁴ Yine bu seyyah aracılığıyla hediyeleşmelerde para, kıymetli madenler, tahıl ve köle gibi unsurların alınıp verildiği tespit edilebilmektedir. Ortaçağ İslâm ülkelerinde yolcuya, gezginlere ve misafirlere “harc-ı rah” veya “yolluk” olarak zikredilen bir miktar para verilmesi gelenektir. Bu anlayışın ürünü olarak Anadolu şehirlerinde Türk beyleri ve devlet adamları İbn Battûta’ya kimi zaman nakdî olmak kaydıyla kese kese para vermişler,²⁵ kimi zaman ise altın ve gümüş gibi kıymetli madenler bağışlamışlardı.

Kıymetli madenler de hediye cihetinden verilmekteydi. XIV. yüzyıl Anadolu şehirlerinin iktisadî durumları düşünüldüğünde, altın ve gümüş gibi değerli madenleri, daha ziyade refah bir yaşam sürmekte olan şehirli halkın takdim ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Ayasuluk, Tire, Birgi, İzmir gibi Aydınoğulları şehirlerinde para, kıymetli madenler ve değerli taşlar bol bulunduğu için buralarda yaşayan yönetici zümre ve zengin halkın büyük ölçüde bu türden nesnelere hediye mahiyetinde verdiği görülmektedir. Zira Aydınoğlu Mehmed Bey’in Birgi’deki sarayında altın ve gümüş işlemeli elbise ve eşyaların sık kullanıldığı, Rum hizmetlilerin altın işlemeli güzel kıyafetler giydikleri bilinmektedir. Mesela İbn

¹⁸ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 446; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 452-426; *Rihletü İbn Battûta*, II, 191.

¹⁹ Bu kumaş türleri hakkında şu makaleye bkz. Fikri Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 6 (2004): 13-42.

²⁰ ‘Âşîq-Paşa-Zâda, *Die altosmanische Chronik des ‘Âşîkpaşazâde*, nşr. W. F. C. Giese, (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929), 52; *Âşîkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân*, 56-57; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, I, 146-147.

²¹ Erken dönem Osmanlı vekâyi-nâmelerinde hediye ile ilgili kayıtların dökümüne bakıldığında dokumacılık ve el sanatlarına dayalı olarak üretilen eşyaların hacim bakımından en büyük grubu meydana getirdiği görülmektedir. Bundan dolayı çoğunlukla hediye olarak giyim-kuşama yönelik eşya ve nesnelere sunulduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Necdet Öztürk, “Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500),” içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç (İstanbul: Kitabevi, 2007), 50.

²² ‘Âşîq-Paşa-Zâda, *Die altosmanische Chronik des ‘Âşîkpaşazâde*, 52; *Âşîkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân*, 56-57.

²³ Feridun Ahmed Bey, *Mecmûa-i Münşeât-ı Feridûn Bey (Münşeâtü’s-selâtin)*, C. I, (İstanbul: Takvîmhâne-i Âmire, 1264), 103-105. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, (Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964), 86.

²⁴ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 432; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 414; *Rihletü İbn Battûta*, II, 176.

²⁵ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 424, 432, 434, 436; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 407, 410, 416, 417; *Rihletü İbn Battûta*, II, 168, 176, 177, 181.

Battûta'nın ifadelerine bakılırsa, Mehmed Bey, kendisine 100 miskal²⁶ ağırlığında altın ile birlikte 1000 dirhem²⁷ gibi oldukça yüksek bir meblağı hediye etmiştir.²⁸ Keza özellikle Umur Bey Dönemi (734-748/1334-1348)'nde şehirlerin ticaret ve fetihler hasebiyle zenginleştiği *Düstûrnâme-i Enverî*'den öğrenilmektedir. Yine Enverî'nin bu eserinde pek çok defa altın, gümüş, lal taşıyla beraber, "karavaş" olarak zikredilen kölelerin armağan unsuru olarak alınıp verildiği görülmektedir.²⁹

Bu asırda kıymetli maden ve para gibi hediyelerin çokça verildiği diğer bir kültür muhiti ise Artukoğulları (495-811/1102-1409) idi. Anadolu'nun güneydoğusunda hüküm sürmüş olan Artuklular yönetimleri altındaki başta Mardin olmak üzere Diyarbakır, Nusaybin ve Cizre gibi yerleşmeleri şehircilik ve kültür faaliyetleri bakımından ileri bir seviyeye taşımışlardı. Bu şehirlerden özellikle Mardin XII. yüzyıldan başlamak üzere XIV. yüzyıla kadar uzanan süreçte âdeta bilim ve kültür şehri haline gelmiştir.

Artuklu melikleri Mardin'de yaşayan entelektüel şehirli zümrelerden müverrih, şair ve ediplerin ilmî ve edebî faaliyetlerini desteklemişler, onların bu alanlarda eserler ortaya koymalarının önünü açmışlar, değerli maden ve para kabilinden bol miktarda maddî hediye vermişlerdi. Örneğin İbn Battûta, Mardin Hâkimi el-Melikü's-Sâlih (711-765/1312-1364)'in kendisine övgü dolu şiirler yazan Ebû Abdullah Muhammed b. Câbir Endelüsî'ye 20.000 dirhem verdiğini belirtmektedir.³⁰ Artuklu Meliki'nin Endelüsî'ye caize olarak verdiği bu meblağın hakikaten ciddi bir miktara karşılık geldiği anlaşılmaktadır. el-Melikü's-Sâlih'in adı geçen şaire bulunduğu cömert davranış Artuklu hükümdarlarının ve ailesinin ilim ve edebiyata verdiği değeri göstermektedir. Bununla birlikte Mardin şehrinin ekonomik gücünü ve şehirli halkın iktisadî yaşamının ne denli canlı olduğunu ortaya koymaktadır.

	Binek hayvanı Koşum takımı	Elbise Kumaş	Mum	Köle	Para Sikke	Altın Gümüş	Hububat Saman	Diğer
Eğridir	✓	✓			✓			
Göhlhisar	✓							✓
Lâdik					✓			✓
Milas	✓							
Lârende	✓	✓	✓					✓
Kayseri	✓	✓			✓			
Sivas	✓	✓	✓		✓			
Gümüşhane					✓			

²⁶ Bir ağırlık ölçüsü olan miskal, daha ziyade altın, gümüş, ilaç, safran ve gülyağı gibi değeri yüksek maddelerin ya da zümrüt, yakut, lal gibi kıymetli taşların tartılmasında kullanılırdı. Nitekim devrin kaynakları şehirlielerin miskal ile ifade edilen bazı eşyalarından bahsetmektedir. Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, nşr. Kilisli Muallim Rifat, (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1928), 389; Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm (Eğlence ve Savaş)*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 360; Kerîmu'ddîn Mahmûd b. Muhammed Aksarâyî, *Müsâmeretu'l-ahbâr ve müsâyeretu'l-ahyâr*, nşr. Osman Turan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944), 289; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *Müsâmeretu'l-ahbâr* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 234.

²⁷ Ortaçağ İslâm dünyasında ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimi olan dirhem XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu şehirlerinde 3.207 grama tekabül ettiği devrin kaynakları aracılığıyla tespit edilmektedir. Ancak esas mesele Anadolu'da bu süreçte tüm şehirler için geçerli bir ölçü ve para sisteminden bahsetmenin güç olduğudur. Tarih boyunca şehirlerde yaşanan birtakım gelişmeler sebebiyle muhtelif ölçü ve tartı sistemleri kullanılmış, para sistem ve değerleri de yine bu sürece göre değişmiş ve tüm bunlara bağlı olarak ürün ve eşya fiyatlarında farklılıklar meydana gelmiştir. Fakat bu asrın ilk yarısına ait olarak el-Ömerî, Mısır dirhemi üzerinden Anadolu beyliklerinin şehirlerindeki dirhemlerle ilgili eşsiz veriler sunmaktadır. Nitekim müellifin sunduğu bilgiler Anadolu şehirlerindeki dirhem in ayar ve ölçüler bazında pek de değişiklik göstermediği görülmektedir. F. Taeschner, *Masâlik al-abşar*, 36, 38, 40-48; el-Ömerî, *Mesâlikul'l Ebsâr*, 159, 163-170. Ayrıca çalışmaya da bkz. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1990), 6.

²⁸ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 444; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 424; *Rihletü İbn Battûta*, II, 188.

²⁹ Mélikoff-Sayar, *Düstûrnâme-i Enverî*, 59, 67, 71, 73, 84, 87, 101; Yinanç, *Düstûrnâme-i Enverî*, 24, 27, 31, 32, 40, 42, 51.

³⁰ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 353-354; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 338; *Rihletü İbn Battûta*, II, 87.

Birgi	✓	✓		✓		✓		
İzmir			✓	✓				
Ayasuluk			✓					
Bursa					✓			
Gerede	✓	✓						
Kastamonu	✓							✓

Tablo 1: Anadolu şehirlerinde İbn Battûta'ya sunulan hediyelerin özeti³¹

2. Dinî Zümrede Hediye

XIV. yüzyıl Anadolu'sunda şehirli zümrelerden din adamları ve mutasavvıfların belli bir hediyeleşme mefhumu vardı. Bu zümre, halkın din ve ibadet yaşamında olduğu kadar sosyo-kültürel hayatında da renkli toplumsal tabaklarından birini teşkil etmekteydi. Dolayısıyla dinî kesimin hediye kültürü şehirli toplumun canlı bir yönünü meydana getiriyordu.

Şehirli dinî zümrenin hediye mefhumu, onların yaşama yükledikleri manayla doğru orantılıydı. Bunlar kendi inanç ve akîdeleri doğrultusunda sosyo-kültürel ve dinî hayatta birtakım unsurlara kıymet atfederler ve bunları armağan olarak verirler veya alırlardı. Örneğin ilmî camiada bilhassa devrin meşhur düşünürleri ve âlimlerin İslâmî ilimlere dair telif ettikleri kitapları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273)'nin torunu Ârif Çelebi (öl. 719/1320) ile zamanın bilginlerinden Kırşehirli Şihâbüddîn-i Makbulî İran'a gitmişler, Tebriz'den Sultaniye'ye geçtikleri sırada hediyeleşmişlerdi. Şihâbüddîn-i Makbulî bu yolculuk esnasında Ârif Çelebi'ye, Necmeddîn-i Dâye³² (öl. 654/1256)'nin tefsir üzerine kaleme aldığı meşhur *Mirsâdü'l-ibâd*³³ adlı eserin bir nüshasını armağan olarak sunmuştur.³⁴ Ârif Çelebi Anadolu'ya döndükten sonra bu nüshayı dönemin önde gelen bilginlerinden Kastamonulu Mevlânâ Alâeddîn'e hediye etmiştir. Eflâkî'nin ifadelerine göre o vakte kadar Anadolu şehirlerinde Dâye'nin bu tefsiri bulunmamaktaydı. Ârif Çelebi'nin Mevlânâ Alâeddîn'e hediye etmesinin ardından bu tefsir tüm Anadolu şehirlerine yayılmış ve ilmî çevrelerce bilinir hale gelmiştir.³⁵

Bu kesimde hediye alınıp verilen yalnızca bir “nesne” ya da “meta” olmadığı anlaşılmaktadır. Dinî ve tasavvufî çevrelerin gelenek ve görenekleri bağlamında tertipledikleri bazı hususî merasimler ve bu merasimlerde icra edilen dinî-tasavvufî anlama sahip birtakım ritüeller aslında bir tür hediye mahiyeti taşıyordu. Yine Ârif Çelebi'nin yakın müritlerine hırka/ferace giydirmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.³⁶ Ayrıca başa külâh takmak³⁷ aynı mefhum üzere ele alınabilir. Zira bu giyim-kuşam geleneğinin Mevlevî kültüründe bazı ince anlamları bulunuyordu.

“Ad koymak” veya “lakap vermek” dinî zümrenin hediye kültürü dahilinde işlenebilir. Ortaçağ-İslâm dünyasında ilmî, dinî ve tasavvufî zümrelerde ad koymak ve lakap vermek bazı derûnî manalara sahipti. Hikmet sahibi şahsiyetlere, ilim-irfan mevzularında rüştünü ispat etmiş büyük âlimlerin adları veya lakapları armağan mahiyetinde verilirdi. Mevlânâ, Ârif Çelebi'nin taşıdığı birtakım manevi sırlar ve vasıflar hasebiyle torununa kendi adı olan “Celâleddîn”i hediye kabilinden vermiştir. Bunu da oğlu Sultan Veled (öl. 712/1312)'e şu cümlelerle ifade etmiştir:

³¹ Gibb, *The Travels of Ibn Battûta*, II, 412-468; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, 400-444; *Rihletü İbn Battûta*, II, 157-210.

³² Müellifin hayatı hakkında bkz. Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-ibâd*, nşr. Muhammed Emîn Riyâhî, (Tahran: İntişârât-ı Tûs-Dâneşgâh-i Hiyâbûn-ı Evvel, 1366 hş.) 9-35; Derya Örs, “Necmuddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri”, *Nüsha* II, S. 6 (2002): 19-34; Hamid Algar, “Nadîm al-Dîn Râzî Dâya”, *Encyclopaedia of Islam*, C. VII, Brill, Leiden 1993, 870-871.

³³ Hakkında bkz. Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-ibâd*; Hamid Algar, *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return (Mirsâd al-'ebâd men al-mabdâ' elâ'l-ma'âd)*, (New York: Persian Heritage Series, 1982); Halil Baltacı, *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebede' ile'l-meâd Başlangıçtan Nihayete Allah'ın Kullarının Yolu*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021).

³⁴ Ahmed-i Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 933; Türkçe trc. II, 298.

³⁵ Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 933; Türkçe trc. II, 298-299.

³⁶ Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 915; Türkçe trc. II, 287.

³⁷ Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 894; Türkçe trc. II, 273

“Hakikaten bizim Ârifimiz bu kutupların nurlarını nefsinde toplamıştır. Akılluların ruhlarının sevgilisidir. Şimdi onun adı Feridun olsun. Bu onun anne babasının adıdır. Fakat siz ona ‘Emîr Ârif’ diye hitabediniz. Çünkü Baha Veled, beni Hüdevendigâr diye çağırıyor, adımı hiç söylemiyordu. İşte benim bu mânevî hediyem ona lâkab olsun. Yani adımı Celâleddin Emîr Ârif diye yazsınlar”.³⁸

Şehirli dinî ve tasavvufî zümrelerin hediye mefhumu toplumsal yardımlaşma yönüne sahipti. Eflâkî'nin bildirdiğine göre, Mevlevî yoluna baş koyanlar, mürit olmaları hasebiyle dergâha muhtelif hediyeler sunarlardı. Bu hediyeler genellikle geniş bir yelpazeden ibaret olurdu. Dirhem ve dinar³⁹ türünde belli bir miktar para, takım takım kumaşlar ve bunlardan dikilmiş çeşitli elbiseler, sayısız yüzleri bulan at ve katır gibi binek hayvanlar hediyelik unsurlar arasındaydı.⁴⁰ Dergâha verilen söz konusu bağışlar imam, hâfız, müezzin, mesnevîhân, şeyyâd, gûyende ve huzur hizmetçileri gibi dinî zümreden kimselere ve bu mekânlarda çalışan görevlilere paylaştırılırdı. Ayrıca şehrin “alt tabaka” olarak nitelenebilecek olan fakirler, dilenciler, körler, yetimler ve dullara dağıtılırdı.⁴¹ Toplumun bu kesimi daha ziyade şehir kapılarının yanında ve ilmî-dinî müesseselerin yakınında vakit geçirirlerdi. Şehirli zümrelerden din ve ilim adamları yardıma ve korunmaya muhtaç olan bu ahaliyi çoğu zaman gözetirler, onların yaşamlarını idame ettirmeleri noktasında beslenme, barınma ve giyinme gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılarlardı.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu şehirlerinde dinî zümre ile yönetici zümre arasındaki münasebetlerde hediyeleşmenin özür mahiyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Germiyanogulları Beyliği'nin kurucusu Yakup Bey (öl. 741/1340)⁴² ile Ârif Çelebi, dönemin meşhur pazarlarından Alâmeddîn-i Bâzârî (علمالدين بازارى)⁴³ yakınlarında karşılaşmışlardır.⁴⁴ Bu karşılaşmada Yakup Bey'in Ârif Çelebi'ye gerekli ihtimamı göstermediği, ancak yaşanan birtakım olumsuz gelişmelerin ardından bu Mevlevî liderine özür babında çeşitli hediyeler gönderdiği zikrolunmaktadır. Bu hediyeler arasında üç baş cins at, on top çuha, beş parça kemha, on parça sof ve bin adet nakit para vardı. İlâve olarak müritler için sayıları yüzlerle ifade edilen bir dizi armağanlar bu eşyaların arasında bulunmaktaydı.⁴⁵ Ârif Çelebi, Germiyanoglu Yakup Bey ile yaşadığı bu vakanın bir benzerini Menteşeoglu Mesud Bey⁴⁶ ile

³⁸ Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifin*, II, 828; Türkçe trc. II, 228-229.

³⁹ İslâm altın para birimi olan dinar, darbetme açısından 4,233 grama tekabül etmekte iken, ağırlık açısından teorik olarak ise 1 dinar=1 miskale eşit olmaktadır. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, 13.

⁴⁰ Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifin*, II, 814-815; Türkçe trc. II, 218.

⁴¹ Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifin*, II, 778; Türkçe trc. II, 192.

⁴² Yakup Bey hakkında şu çalışmaya bkz. Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1974), 35-46.

⁴³ Alâmeddîn-i Bâzârî (علمالدين بازارى), XIV. yüzyılda Kütahya yakınlarında kurulan bir pazardı. Bu ekonomik yönünün yanı sıra orduların güzergâhları üzerinde bulunuyordu. Bu süreçte Anadolu'da Alâmeddîn-i Bâzârî gibi pazarlar mevcuttu. Kırşehir-Kayseri yolu üzerindeki Ziyaret Bazarı, Ilgın'da kurulan Yılğın [=Ilgın] Bazarı, Mardin'in güneyindeki Koçhisar (Duneyser, Kızıltepe) Bazarı, Amasya-Tokat arasında bulunan Azine Pazar bunların en bilinenlerindedir. Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 295; Türkçe trc. 277. Bununla birlikte XIII. yüzyıl Selçuklular Anadolu'sunda oldukça işlek bir pazar olan Kayseri-Pınarbaşı yolu üzerindeki Yabanlu Pazarı büyük olasılıkla XIV. yüzyılın ilk yarısında da kurulmakta ve alışveriş yapılmaktaydı. Öte yandan Yabanlu Pazarı'nın bulunduğu mevki, Selçuklular'ın son dönemlerinde İlhanlı hükümdarlarının yaylak olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca bu süreçte orduların geçiş rotası üzerinde olması hasebiyle nüfus hareketliliğinin yoğun olduğu bir bölgeydi. Bunlardan hareketle en azından 699-700/1300'lerin başında Yabanlu Pazarı yüksek ihtimalle aktif şekilde işliyordu. Bkz. İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, nşr. Ahmed Hatîf, (Wiesbaden: Franz Steiner 1403/1983), 178; *Baypars Tarihi: al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 89; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd*, (Beyrut: Dâru Sâdır, tarihsiz), 531; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*, 8. cüz, nşr. Ulrich Haarmann, (Freiburg-Kahire: ed-Dürretü'z-Zekiyye, 1391/1971), 203; Kutbüddin Yünîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, C. 3, (Haydarâbâd-Dekken: et-Tab'atü'l-Ülâ, 1960-1380), 183; Aksarâyî, *Müsâmeretu'l-ahbâr*, 103, 286, 308; Türkçe trc. 80, 232, 249; Ebû Hayyân, *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk*, yay. Ahmet Caferoğlu, (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931), 91. Ayrıca Kadı Burhâneddîn Ahmed Devrî (782-783/1381-800/1398)'nde Sivas ile Kahire arasındaki köle ticaretinin güzergâhların biri olan Pınarbaşı (Kayseri) ve Göksun (Kahramanmaraş) üzerinden Antakya ve Halep'e, bu şehirlerden de Mısır'a ulaşması bu süreçte Yabanlu Pazar'ın aktif olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 342; Türkçe trc. 319.

⁴⁴ Ârif Çelebi, Anadolu şehirlerini dolaşarak Türk beylerini ve devrin ilmî çevrelerini bu gezi boyunca ziyaret etmiştir. Mevlevîliğin Anadolu şehirlerinde yayılmasında onun bu dinî-kültürel seyahati çok etkili olmuştur. Bkz. Rauf Kahraman Ürkmez, “Ârif Çelebi'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri ve Mevlevihanelerin Yaygınlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (2019): 203-230.

⁴⁵ Eflâkî, *Menâkübü'l-ârifin*, II, 945-946; Türkçe trc. II, 307-308.

⁴⁶ Mesud Bey, 692/1293 yılından sonra vefat ettiği tahmin olunan babası Menteşe Bey'in ardından beyliğin yönetimini devralmıştır. Onun iktidarında bazı mühim siyasî ve ticarî gelişmeler meydana gelmiştir. 699-700/1300 yılında Rodos

yaşamıştır. Mesud Bey, vuku bulan menfi bir hadisenin ardından Mevlevî önderine özür amacıyla beş esir, on doru at, on top erguvânî ince güzel kumaş, yirmi top satrançlı yünlü kumaşlardan ibaret olan epey miktarda armağanlar takdim etmiştir.⁴⁷

Germiyanogulları beyleri ilerleyen süreçte Mevlevî önderlerine hediye sunmaya devam etmişlerdi. Ârif Çelebi'nin Anadolu şehirlerine gerçekleştirdiği seyahatten bir müddet sonra Germiyanlılar, Sultan Veled namına, Kütahya'dan hediye olarak hususî bir havuz göndermiştir.⁴⁸ Beyaz renkte mermerden oldukça muntazam bir tarzda hazırlanan bu havuz, Konya'ya getirilerek Mevlevî hankahına konulmuştur. Hatta havuz Ârif Çelebi henüz seyahatinden dönmeden Karamanlılar'dan "Celâl-i Kûçek" adlı bir şahıs tarafından zor kullanılarak hankahtan alınmış ve başşehir Lârende'ye taşınmıştır. Ârif Çelebi Konya'ya döndükten sonra havuzu yerinde göremeyince derhal Karamanoğlu Emîr Bedreddîn'e mektup yollamış, Celâl-i Kûçek'in müsebbibi olduğu bu tatsız hadisenin telafi edilmesini talep etmiştir. Mektubu okuyan Emîr Bedreddîn Bey bu duruma kayıtsız kalmamış, havuzun Lârende'den Konya'ya götürülmesini ve ait olduğu hankaha yerleştirilmesini sağlamıştır.⁴⁹

3. Yönetici Zümrede Hediye

Şehirli zümrelerden diğeri yöneticiler ve askerlerdi. Hükümdar ve şehzadeler başta olmak üzere devlet adamları ve askerlerden oluşan kesimin hediye mefhumu, sosyal yaşam içindeki sıradan ahali, dinî kesim ve tasavvufî çevrelerin hediye anlayışından farklılık arz ediyordu. Şehirlerdeki siyasî yaşamın parçası olarak bu zümrenin hediye algısı daha ziyade politik bir mahiyet taşıyordu.

Yönetici zümrede hediye olarak çoğunlukla şehir, vilâyet, kale, asker, at, elbise, kılıç ve kemer gibi unsurlar verilmekteydi. Çoğunlukla emirlere, nâiblere ve nökerlere verilen bu unsurlar genel olarak siyasî anlamda meşrûiyet ve üstünlük aracı olarak addedilmekteydi. Nitekim Azîz b. Erdeşir Esterâbâdî (öl. 800-801/1398'den sonra)'nin meşhur eseri *Bezm ü Rezm*'de bununla ilgili sayısız örnek yer almaktadır. Anadolu şehirlerinin siyasî ve askerî yaşamı hakkında velûd bilgiler sunan eserde özellikle XIV. yüzyılın son çeyreğinde siyasî ve askerî nitelikli hediyelerin verilmesiyle ilgili birçok malumat mevcuttur.⁵⁰

Ortaçağ Türk-İslâm ülkelerinde elbise [veya hil'at], kılıç, kemer ve at meşrûiyet mefhumu üzere verilen öğelerdi. Bunlardan vilâyet, asker ve kale ise daha ziyade suyurgal [=soyirhol: соёрхол]⁵¹ uygulamasının bir ürünü olarak bağışlanırdı. Bu uygulama, İlhanlılar'ın yıkılmasını müteakip Yakın Doğu'daki siyasî ve idarî boşluğu dolduran Celâyirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî devletlerindeki müessese kültürünün bir parçasıydı.⁵² Eretna ve Kadı Burhâneddîn Ahmed devletlerinde

Adası'nın büyük bir bölümü hakimiyet altına alınmış, ayrıca bu süreçte Girit Adası ile ekonomi ilişkileri kurulmaya başlanmıştır. 707-708/1308 senesinde Rodos'u işgal eden Hospitalier şövalyeleri İtalyan şehir devletlerinin adada yürüttükleri ticarete zarar vermiş, bunun bir neticesi olarak da Menteşeoğulları ile Cenevizliler birbirlerine yakınlaşmışlardı. Mesud Bey muhtemelen 719/1319 yılından sonra ölmüş ve altı erkek evlâdından biri olan Şücâeddîn Orhan ondan sonra beyliğin yönetimine geçmiştir. Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, 152; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944), 52-53, 57-59.

⁴⁷ Wittek, *Menteşe Beyliği*, 59.

⁴⁸ Bu süreçte Anadolu coğrafyasının yer altı madenleri ve değerli taşlar bakımından Orta Doğu ve Asya'nın bazı bölgeleriyle kıyaslandığında onlar kadar zengin olmamakla birlikte Kütahya gibi bazı şehirlerin nispeten bu yönlerden üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kütahya; mermer, porselen ve çini gibi yer altı madenleri ve değerli taşlardan eşya üretiminin yapıldığı ve bunun sanata dönüştürüldüğü şehirlerden biriydi.

⁴⁹ Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 906; Türkçe trc. II, 281.

⁵⁰ Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 86, 137, 233, 234, 249, 253, 261, 277 vd; Türkçe trc. 94, 137, 219, 220, 234, 237-238, 245 vd.

⁵¹ "Soyurhal" (soyirhol=соёрхол), *ihsan etmek, lütfetmek, inayet göstermek* anlamlarına gelen "soyurha-" fiilinden Moğolca bir ek olan "-l" fiilden isim yapma ekiyle türetilmiştir. Moğolcada özellikle "hana gösterilen sadakattan dolayı bir aileye vergiden muaf olması koşuluyla verilen arazi, mera" mânasını taşımaktadır. Bu sözcük muhtemelen XIII. yüzyıl Moğolcası'ndan Türkçeye geçmiş olup, Hârezm ve Çağatay edebî sahalarında yazılmış eserlerde "hediye" anlamıyla kullanılmıştır. Ferdinan D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z)*, çev. Günay Karaağaç, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 1123; Şen, "Eski ve Orta Türkçede Hediye Kelimeleri", 251.

⁵² Abū Bakr-i Tihriânî, *Kitâb-ı Diyârbakriyya*, C. I, nşr. Necati Lugal-Faruk Sümer, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 33, 48, 90, 119; C. II. 275, 308; Ebu Bekr-i Tihriânî, *Kitâb-ı Diyârbakriyye*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 34, 44, 68, 86, 186, 200; Bertold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, çev. Cemal Köprülü, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 358; Halil İnalçık, "Autonomous Enclaves in Islamic States: Temliks, Soyurghals, Yurdluk-Ocaklıks, Mâlikâne-Mukâta'as and Awqâf," içinde *History and Historiography of Post-Mongol Central*

büyük savaşlarda ve meydana gelen kritik hadiselerde büyük yararlılıklar gösteren emîrlere ve şehirlerdeki yerel güçlere hediye cihetinden suyurgaller/armağanlar tevdi edilirdi⁵³.

Hanedan üyeleri ile şehirlerdeki yöneticiler ve askerler arasındaki hediyeleşme kültüründe kıymetli halılar, kitaplar, “kisvet” olarak adlandırılan renkli giysiler, akik, yakut, sedef, lal ve inci gibi doğal taşlardan yapılan çeşitli ürünler bulunuyordu. Değerli taşlar şehirli zümreler tarafından muhtelif eşyalar üzerinde sıklıkla kullanılırdı. Özellikle hükümdar, hanedan ailesi ve devlet adamları tarafından meşrûiyet unsuru olarak görülen hilat ve kılıç gibi kıymeti haiz unsurlarda bu nadide taşlar çok kullanılırdı. Şehirlerdeki yönetici zümre ve askerler bu değerli maden ve taşlarla süslenerek hazırlanan giysi ve eşyaları hediye olarak takdim ederlerdi. Örneğin Kadı Burhâneddîn Ahmed, Candaroğlu II. Süleyman Paşa'ya [=suyurgal olarak] kıymetli eşyalar vermişti. Bunlar arasında kılıç, atlar, kumaşlar ve çeşitli ürünler yer alıyordu. Bunlardan kılıç, çok değerli bir taş olan lal⁵⁴ ile süslenmiş olup; atlar ise oldukça pahalı olan şecere sahibi Bedevî/Arap atlarıydı.⁵⁵

Sivas Sultanı Kadı Burhâneddîn'in Kastamonu Hükümdarı II. Süleyman Paşa'ya suyurgal olarak verdiği değerli hediyeler arasında bir de köle bulunması tesadüf değildi. Çünkü XIV. yüzyıl Anadolu'sunda bazı şehirler büyük köle pazarlarına ev sahipliği yapmaktaydı. Sivas bu şehirlerden biriydi. Altın Orda bölgesinden Karadeniz yoluyla Anadolu'ya getirilen özellikle Kıpçak köleler, Eretnalılar zamanında olduğu gibi, Kadı Burhâneddîn devrinde de ilk olarak Sivas'a getirilirdi. Köle ithalat ve ihracatının âdeta Anadolu'daki lojistik üssü olan Sivas, bu esirlerin kalitesi ve fiyatlarının belirlendiği, satışlarının yapıldığı, çevre memleket ve şehirlere sevkiyatının nasıl gerçekleştirileceğinin planlandığı bir şehirdi. Buradan taşınan Kıpçak ve Çerkez köleler bilhassa Mısır şehirlerinde çok muteberdi.⁵⁶ Zira bazı Memlûk sultanlarının bu köleler arasından çıkması hesaba katıldığında Sivas yoluyla Kahire'ye pazarlanan kölelerin ne denli prestijli oldukları anlaşılmaktadır.

Şehirlerdeki yönetici zümre ile dinî zümre arasındaki hediyeleşme kültüründen de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bazı hükümdarlar aynı zamanda entelektüel yönere sahiplerdi. Şair ve âlim bir kadı olarak Burhâneddîn Ahmed bu hükümdarlardan biriydi. Yaşamının sonlarına doğru tasavvufa eğilmiş ve bu alanda telif edilen eserleri okumaya meyletmiştir. Tam bu sırada Alâeddîn Şeyh Yar Ali adındaki Şeyhüslâmla bir mecliste ilmî ve dinî muhabbet ederken Kadı Burhâneddîn, Şeyh Sadreddîn

Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods, ed. J. Pfeiffer - Sholeh A. Quinn (Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2006), 111-134; Kazım Paydaş, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilgi (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 39 (2006): 195-218; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 52, 112, 119; Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, (Oxford: Oxford University Press, 1972), 556; Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, C. IV, (Wiesbaden: Franz Steiner, 1965), 351-353; A. K. S. Lambton, “Two Şafavid *Soyürghâls*”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, S. XIV (1952): 44-54; Vladimir Minorsky, “A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, S. IX (1938): 927-960.

⁵³ Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 137, 238, 257, 276, 337; Türkçe trc. 137, 224, 242, 259, 314.

⁵⁴ Kıymetli taşlardan lal, Bedaşan/Afganistan dağlarından çıkarılan ve yakuta benzeyen değerli bir taştır. Ortaçağ'da Avrupalı tüccarlar tarafından muhtemelen Bedaşan şehrinin adına nispetle =“bedaş”dan “belaş” olarak da zikredilmeye başlanmıştır. Kırmızı, yeşil ve sarı renklerinde çeşitleri bulunan lal taşının çıkarılması ve işlemesi oldukça zahmetli olduğu anlaşılmaktadır. Bu işlem her şeyden önce sabır gerektiren bir sürece tekabül ediyordu. Billûrlüğünü kaybetmemesi ve saf güzelliğinin ortaya çıkması için taşın işlenmesi sırasında ısıya yavaş yavaş maruz bırakılması ve akabinde yine aynı şekilde soğutulması gerekiyordu. İşleme sürecinin zorluğuna paralel olarak da bu kıymetli taşın fiyatı yükselmekteydi. Özellikle varlıklı şehirli zümrelerin bu taşta olan talepleri artmakta ve şehirlerdeki mücevher sektöründe rağbet gören bir iktisadî meta haline gelmekteydi. Bu konuda geniş bilgi için şu çalışmaya bkz. Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak Ma'mulleri Sanayi (Sanayi Serisi: 2)* (Ankara: Bizim Büro, 2001), 67-71. Lal taşının Anadolu şehirlerinde çıkarıldığına dair herhangi bir malumata sahip değiliz. Büyük olasılıkla Ortaçağlar boyunca Doğu'nun kıymetli malları arasında Afganistan, İran ve Hüzmüz gibi bölgelerden Anadolu'ya getiriliyordu. İran menşeli bir müellif olarak Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* adlı eserinde lal taşından sık sık zikretmektedir. Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 378, 389, 410, 434; Türkçe çev. 350, 360, 377, 399.

⁵⁵ Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 389; Türkçe trc., 360.

⁵⁶ Kadı Burhâneddîn Ahmed, bir gün sarayında şehirli olan bir mecliste Rum'dan diye zikrettiği Anadolu üzerinden Mısır'a yapılan Çerkez köle ticaretini menettiğine dair lâtifesi Kahire sarayı tarafından çok büyük tepkiyle karşılanmıştır. Kadı Burhâneddîn'in laf arasında yaptığı bu lâtifesi Memlûk devlet adamları ve Kahire şehirli zümrelerinden bilhassa tacirler zümresi tarafından ona karşı nefret duyulmasına bile neden olmuştur. Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 342; Türkçe trc., 319; Yaşar Yücel, *Kadı Burhâneddîn Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, (Ankara: AÜ. DTCF. Yayınları, 1970), 96. Memlûk çevrelerinin takındığı bu menfi tutum, Anadolu üzerinden Mısır'a gerçekleştirilen köle ticaretinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Konevî⁵⁷'nin türbesine çok kıymetli iki halı hediye etmiştir. Bu süreçte cami, mescid, türbe, dergâh, zâviye, tekke gibi dinî müesseseler için halı vb. döşeme eşyalarının temini mühim bir işti. Çünkü bu tür kurumların ömrünün devam edebilmesi ve düzgün işleyebilmesi, buralar için tahsis edilen vakıfların gelirleriyle mümkündü. Bu vakıflar da özellikle şehirlerin idarecileri ve varlıklı kimselerin bağışları tarafından sağlanırdı. Yani bu müesseseler, devletin hazinesinden herhangi bir ödenek almadan daha ziyade toplum tarafından sağlanan imkânlarla hizmet yürütmekteydiler.

Türk-İslâm toplumlarında hediye mukabili hediye etmek gelenek olduğu için, Konevî türbesindeki müritler de Kadı Burhâneddîn'e bu süreçte şehirlerin ilim ve düşünce hayatında büyük yeri olan Muhyiddîn İbnü'l-Arabi (öl. 638/1240)'nin *Füsusü'l-Hikem ve husûsü'l-kilem* adlı eserini hediye etmiştir. Hatta *Füsusü'l-hikem*'in bu nüshasının bizzat Şeyh tarafından yazılan nüsha olduğu belirtilmektedir. Seyreden güzel münasebetler hasebiyle türbedârlar tarafından saraya hediye edilen bu kitabın Kadı Burhâneddîn'e uğur getireceği ve feyz alacağı düşüncesiyle armağan olarak sunulmuştur.⁵⁸ Nitekim Kadı Burhâneddîn de tasavvufa merak sarmış ve İbnü'l-Arabi'nin bu eserini okumuştur.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308)'nin ortadan kalkması ile 804/1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı arasındaki zaman dilimi, Anadolu tarihinin kritik süreçlerinden biridir. XIV. yüzyıl olarak zikredilen bu süreçte Anadolu siyasî hayatı kargaşalı olmasına rağmen şehir yaşamı oldukça canlıydı. Özellikle Konya, Kayseri, Kütahya, Kastamonu, Birgi, Ayasuluk ve Bursa, şehir yaşamı içinde halkın gelenek ve göreneklerinin daha belirgin takip edilebildiği kentlerdi. Bu sırada Anadolu'da şehirliler genel olarak sosyal zümreler, dinî zümre ve yönetici zümrelerden ibaretti. Bu zümreler şehir hayatı içinde buldukları konum ve yaptıkları meslek doğrultusunda belli başlı hediye mefhumuna sahiplerdi. Onların hayata baktıkları zâviye, verdikleri ya da aldıkları hediyenin türünü belirlemektedir. Sosyal yaşam içinde hediyeleşmeler mutfak araç ve gereçleri, yiyecek ve içecek maddeleri, para/sikke, altın, gümüş, esir, mum, at, katır ve binek takımları gibi oldukça geniş bir yelpazeye sahipti. Dinî zümrenin hediye anlayışı ise sosyal hayattaki şehirlî ahalinin hediye mefhumu gibi olsa da onlardan kısmen farklılaşıyordu. Din adamlarının hediye anlayışı dinî-tasavvufî çizgide birtakım manevî manalara sahip öğeler olarak zikredilebilir. Son olarak yönetici zümre arasında ise çoğunlukla kale, şehir, il, asker, hilat, kemer, at gibi meşrûiyet unsurları bağışlanırdı. Bu yönüyle yönetici zümrede hediyelikler ve hediyeleşme siyasî bir karakter taşımaktaydı. Ayrıca diğer şehirlî zümrelerle yaptıkları hediyeleşmelerde ise yine o zümreler nezdinde hususî mana barındıran kıymetli haiz nesnelere sunulmaktaydı.

KAYNAKÇA

- Abû Bakr-i Tihirânî. *Kitâb-i Diyârbakriyya*. C. I-II, nşr. Necati Lugal-Faruk Sümer, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Ahmed-i Eflâkî. *Menâkıbü'l-ârifîn*. C. II, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980.
- Ahmed Eflâkî. *Ariflerin Menkıbeleri (Manakıb al-Ârifîn)*. C. II, çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Aka, İsmail. *Timur ve Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Akın, Himmet. *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Aksarayî, Kerîmu'ddîn. *Müsâmeretu'l-ahbâr ve Müsâyeretu'l-ahyâr*. nşr. Osman Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944.

⁵⁷ Sadreddîn Konevî'nin yaşamı ve eserleri hakkında bkz. Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 420-425; Osman Ergin, "Şadraddîn al-Qunawî ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, S. 2 (1957): 63-90; W. C. Chittick, "Şadr al-Dîn al-Kūnawî", *Encyclopaedia of Islam*, C. VIII, Brill, Leiden 1995, 753-755.

⁵⁸ Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, 348; Türkçe trc., 355.

- Aksarâyî, Kerimüddin. *Müsâmeretü 'l-ahbâr ve Müsâyeretu 'l-ahyâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Algar, Hamid. "Nadîm al-Dîn Râzî Dāya", *Encyclopaedia of Islam*. C. VII, Brill, Leiden 1993, 870-871.
- ‘Âşîq-paşa-zāda. *Die altosmanische Chronik des ‘Âşîkpaşazāde*. nşr. W. F. C. Giese, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929.
- Âşîkpaşazāde. *Tevârîh-i Âl-i Osmân: Âşîkpaşazāde Târihi*. nşr. Âlî Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Aydın, Abbas. "Selçuklu Anadolu'sunda Hediye (1075-1318)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2016.
- Ayönü, Yusuf. "Bizans'tan Selçuklulara Gönderilen Hediyeler." içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Bakır, Abdulhalik. *Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak Ma'mulleri Sanayi (Sanayi Serisi: 2)*. Ankara: Bizim Büro, 2001.
- Bardakoğlu, Ali. "Hediye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 151-155.
- Baypars Tarihi: al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*. çev. M. Şerefüddin Yaltkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Beckingham, Charles F., *Encyclopaedia of Islam*. C. VIII, Brill, Leiden 1995, 4-6.
- Chittick, W. C., "Şadr al-Dîn al-Ķūnawī", *Encyclopaedia of Islam*. C. VIII, Brill, Leiden 1995, 753-755.
- Clauson, S. Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Demirli, Ekrem, Sadreddin Konevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 420-425.
- Doerfer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. C. IV, Wiesbaden: Franz Steiner, 1965.
- Ducas. *Ducaæ: Michaelis Ducaæ Nepotis (Historia Byzantina)*. Venetiis: Ex typographia Blaviana, 1729.
- Ebu Bekr-i Tihranî. *Kitab-ı Diyarbekriyye*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ebû Hayyân. *Kitâbü 'l-İdrâk li-lisâni 'l-Etrâk*. yay. Ahmet Caferoğlu, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- Enverî. *Düstûrnâme-i Enverî*, nşr. Mükrimin Halil [Yinanç], İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Ergin, Osman. "Şadraddîn al-Qunawi ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, S. 2 (1957): 63-90.
- Ersan, Mehmet. "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme II", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15, S. 1, (2000): 95-104.
- Ersan, Mehmet. "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme I", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14, S. 1 (1999): 65-77.
- Esterâbâdî, Azîz B. Erdeşîr. *Bezm ü Rezm*. nşr. Kilisli Muallim Rifat, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1928.
- Esterâbâdî, Azîz B. Erdeşîr. *Bezm ü Rezm (Eğlence ve Savaş)*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.

- Feridun Ahmed Bey. *Mecmûa-i münşeât-ı Ferîdûn Bey (Münşeâtü's-selâtin)*. C. I, İstanbul: Takvîmhâne-i Âmire, 1264.
- Fleet, Kate. *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Gibb, H.A.R. *The Travels of Ibn Battûta A.D. 1325-1354*. Vol. II, Cambridge: Cambridge University Press, 1962.
- Gregoras, Nicephorus. *Byzantina Historia-I (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)*. Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1829.
- Hinz, Walther. *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. çev. Acar Sevim. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1990.
- İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. C. I, çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İbn Şeddâd. *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Ahmed Hatîf, Wiesbaden: Franz Steiner, 1403/1983.
- İbnü'd-Devâdârî. *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-ğurer*. 8. cüz, nşr. Ulrich Haarmann, Freiburg-Kahire: ed-Dürretü'z-Zekiyye, 1391/1971.
- İnalçık, Halil. "Autonomous Enclaves in Islamic States: Temlik, Soyurghals, Yurdluk-Ocaklık, Mâlikâne-Mukâta'as and Awqâf." içinde *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods*, ed. J. Pfeiffer-Sholeh A. Quinn, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2006.
- Kafesoğlu, İbrahim, "İbn Battuta", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. C. V/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, 708-711.
- el-Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed. *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-'ibâd*. Beyrut: Dâru Sâdır, tarihsiz.
- Konyalı, İsmail Hakkı. *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Konya: Yenî Kitap Basımevi, 1964.
- Köprülü, M. Fuad. "Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar", *İstanbul Dârülfünûnu Türkiyat Mecmuası* 2 (1928): 1-32.
- Lambton, A. K. S. "Two Şafavid Soyurghâls", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XIV (1952): 44-54.
- Lessing, Ferdinan D. *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z)*. çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi*. C. I, haz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949.
- Mélikoff-Sayar, Irène. *Le Destân D'umûr Pacha (Düstürnâme-i Enverî)*. Paris: Presses Universitaires de France, 1954.
- Merçil, Erdoğan, "Menteşeoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24, TDV Yayınları, Ankara 2004, 152-153.
- Minorsky, Vladimir. "A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* IX (1938): 927-960.
- Miquel, A. "L'İslam d'Ibn Battuta", *Bulletin d'études orientales* XXX (1978): 75-83.
- Miquel, A., "Ibn Battûta", *Encyclopaedia of Islam*. C. III, Brill, Leiden 1986, 735-736.
- Necmeddîn-i Dâye. *Mirsâdü'l-'ibâd*. nşr. Muhammed Emîn Riyâhî. Tahran: İntişârât-ı Tûs, 1352 hş.

- Necmeddîn-i Dâye. *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return (Mirşād al-'ebād men al-mabdā' elā'l-ma'ād)*, haz. Hamid Algar, New York: Persian Heritage Series, 1982.
- Necmeddîn-i Dâye. *Mirşādü'l-ibād mine'l-mebde' ile'l-meād Başlangıçtan Nihayete Allah'ın Kullarının Yolu*. çev. Halil Baltacı. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Nizâmüddîn-i Şâmî. *Zafer-nâme (Târih-i fütühât-i Emîr Timur Gürgâni)*. nşr. Mehdî Bamedâd, Tahran: İntişârât-ı Bamedâd, 1363.
- Nizamüddin Şâmî. *Zafername*. çev. Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- el-Ömerî, İbn Fazlullah. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Örs, Derya, "Necmüddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüşa* II, S. 6 (2002): 19-34.
- Öztürk, Necdet. "Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500)." içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Pachymeres, George. *De Michaele et Andronico Palaeologis II (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)*. Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1835.
- Paydaş, Kazım. "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)* 39 (2006): 195-218.
- Salman, Fikri. "Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 6 (2004): 13-42.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*. çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Şen, Mesut. "Eski ve Orta Türkçede Hediye Kelimeleri." içinde *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Taeschner, F. *al-'Umarî's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-amsâr*. I. Text, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929.
- et-Tancî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Levâtî. *Rihletü İbn Battûta*. II, nşr. Abdülhâdî et-Tâzî, Rabat: Akademiyetü'l-Memleketi'l-Mağribiyye, 1417/1997.
- Tevhîd, Ahmed. "Rum Selçûkî Devleti'nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* I, S. 1 (1326): 35-40.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Ürkmez, Rauf Kahraman. "Ârif Çelebi'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri ve Mevlevihanelerin Yaygınlaşması", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (2019): 203-230.
- Varlık, Mustafa Çetin. *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- Yazıcızâde Âli. *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi] (Giriş-Metin-Dizin)*. haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Yûnîni, Kutbüddin. *Zeylü Mir'âti'z-Zamân*. C. 3, Haydarâbâd-Dekken: et-Tab'atü'l-Ûlâ, 1960-1380.
- Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I (Çoban-Oğulları, Candar-Oğulları, Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

- Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-II (Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Yücel, Yaşar. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*. Ankara: AÜ. DTCF. Yayınları, 1970.
- Zachariadou, Elizabeth A. *Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*. Venice: Post-Byzantine Studies, 1983.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği 13-15inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*. çev. O. Ş. Gökyay. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944.